

V.

HIMZETT TERÍTŐK ÉS KENDŐK.

Már az előző fejezetben is megösmertünk néhány terítővel. Itt kizárólag vászon és ezzel rokon szöveteket díszítő himzésekről lesz szó, amelyek stíljé nagyban különbözik az egykorú selyem- és bársonytakarók himzéseitől, amint-hogy általában a kétféle himzések mesterei is különböző társadalmi osztályokból kerültek ki. A nehéz arany- és ezüsthimzésekkel díszített bársonytakarók, himzett selyemszövetek hivatásos mesterembereivel szemben a házi fehérenemű himzett és másnemű díszítése túlnyomó részben a régi magyar úri nők ízlését és keze ügyességét dicséri. Számos adat vall arra, hogy a várak, falusi kastélyok és városi patriciusházak egyaránt a himzőművességnek nálunk mind megannyi műhelyei voltak. Különösen a XVI. századtól kezdve a XVIII. század derekáig volt ez így, bár — miként láttuk — nem egy adatunk van arról is, hogy a középkorban úri nőink sorában szintén számos kiváló mestere akadt a tűfestésnek. Ez utóbbi remekeit azonban e vallásos szellemtől áthatott korban túlnyomó részben mise- és oltárruhák díszítésére használták föl. A drágább és művésziesebb házi fehérenemű akkor a szövőszékekből került ki s a mustrás és alakos díszítésű vásznak gyártói hivatásos mesteremberek voltak, akik szabadalmakkal körülbástyázva, a maguk körén kívül versenytársat aligha tűrtek meg. A XVI. században a művészi szöttesek gyártásá-

val foglalkozó barhetszövőknek nálunk nyomuk vész s ha a közönséges takácsok helylyel-közzel magukévá is teszik hagyományaikat, a szövőművesség művészi díszítés tekintetében hanyatlásnak indul, aminthogy a külföldön mindinkább elterjedő selyemszövés újkori emlékei sem vetekedhetnek azokkal a keleti hatásokra valló selyembrokátokkal és bársonyokkal, amelyeket a XVI. század derekáig északi Itália városaiban gyártottak.

Tudjuk, hogy a középkori mustrás olasz szöveteknek egyházi és világi ruhákra való fölhasználása a középkorban nálunk általános volt. E szövetek lendületes rajza, bűbajos színpompája világi öltözötteken fölöslegessé tette a nagyobb mérvű himzett díszítést. A XVI. században a selyemszövés Nyugat-Európa országaiban mindenfelé elterjed. De ha ilyenformán olcsóbbá is válik, a mustrás selyem jelentősége nálunk ettől fogva jóval kisebb mérvű, mint a középkorban volt. Azt hiszem, ennek oka pusztán abban rejlik, hogy az újkori selyemszövetek művészi és anyagi pompa tekintetében a régieknek nagyon is mögötte állottak s a viseletében a pompát mindenkor mind a két irányban kereső magyarság ízlését

PATYOLATKENDŐ SZEGÉLYE BÄRTFÄRÖL.

XVIII-XIX. SZÄZAD.

nem elégtették ki. Az országszerte elterjedt, templomok, várak, vidéki udvarházak és városi patricius családok ruhatarában nemzedékről nemzedékre fennmaradt régi olasz selyemdamsztokat, arany-, ezüst- és bársonybrokátokat a régi magyar társadalom annyira megszokta, hogy díszítésüket még akkor sem tudta nélkülözni, amikor eredeti hazájukban is feledésbe merült gyártásuk módja. Közállapotaink, a háborúk viszontagságai nem engedték meg, hogy a selyemszövés a XVI. században nálunk is gyökeret verjen. Külföldről ízlésüknek megfelelő mustrás selyemszöveteket a magyarok akkor már nem kaptak. Ha használnak is mustrásan szőtt kelmet, a síma selyem, bársony és posztószövetek fölkarolása egyre általánosabbá válik ünneplőruhákban is. A ruhát körülbelül a XVI. század utolsó harmadáig reá varrt drága művű selyem- és bársonysávokkal „hányják“ vagy „vetik“. A megszokott mustrás selyem vonal- és színpompáját a XVI. század végefélé himzéssel pótolják, majd ismét csipkével. A himzések motivumait, sőt színhangulatait is a régi mustrás selyemszövetekről lesik el; nemcsak azért, mert megszokták, de mert egyben egy dicsőbb kor emlékei is, amelyet a XVI. és XVII. század magyarságának bizonyára nem egyszer volt oka visszasírni. Hampel Józsefnek a honfoglaláskori magyarok ornamentikájáról az Archeologiai Értesítő 1904. évfolyamában közölt tanulmánya után bizvást ki lehet jelteni, hogy újkori himzéseink nemzeti jellegű ornamentikájának fő forrása az a tömérdek mustrás selyemszövet volt, amely a XV. század folyamán és a következő elején Itáliából került hozzánk. A gránátalma vonalainak nemes hajlásával, ragyogó színpompájával, a keretétől szolgáló rózsza, a leveleiből helylyel-közzel kihajtó szegfűk, a gránátalma motívum későbbi, egymásba fonódó keretének virágai és indái újkori női kézimunkáink himzéseinek csaknem harmadfél századon át szédítő változatosságban ismétlődő s

csaknem mindvégig friss és üde hatású motivumai. A gránátalmas selyemszövetekből merít a hivatásos himzőmester, ezekből a képírólegény, aki az „írás után“ készülő himzett női kézimunkák mintáinak előállításával foglalkozik. A XV. századbeli selyemszövetek színpompája lelkesíti úri nőinket, amikor a szivárvány minden színében ragyogó selyemfonalakból vagy a maguk festette s évszázadok multán színében még ma is üde gyapjúfonálból válogatnak, azonfelül arany- és ezüstfonállal „töltik“ a színes selyemfonállal „varrott“ virág- és lombékítményeket. A ház asszonyának — amint ezt szintén Radvánszky báró könyvében olvashatjuk — az udvarló leányok, vagyis a hozzá nevelésre adott úri kisasszonyok segítenek, helylyel-közzel nyilván az ügyesebb jobbágyleányok is. Egy-egy idősebb úri asszonynál tanulják a kézimunka elemeit s a himzés öltéseinek, a „varrás“-nak különböző neveit is. Szóval tömérdek tündérujj dolgozik egy-egy úri családban, fáradozik egy-egy eladó leány kelengyéjének varrásával, díszítésével és tanul ennek készítése közben, hogy idők multán ismét másokat tanítson. A ránk maradt kelengyelajstromok bizonyossága szerint egy-egy előkelőbb úri lány több himzett lepedőt, ágymennyezetre való superlátót, párnahajat, abroszt, asztalterületet, kendőkeszkenőt: mai nevén asztalfutót, asztali és zsebbe való keszkenőt s más efféle holmit visz férje házába, mint a mennyt Sáros vármegye templomaiban, nagyrészt szétszabdalva és egyházi célokra átalakítva találtam. Pusztán az általam átvizsgált templomokban pedig harmadfél század, nagyrészt XVII. és XVIII. századbeli himzett és csipkével díszített oltárterítők, kendők és antependium maradt ránk, amelyről Radvánszky báró könyvének kalauzolása mellett könnyen ki lehet mutatni, hogy csekély kivétellel lepedőből, superlátóból, abroszból, asztalterületből vagy kendőkeszkenőből alakították át. Keszkenőt, aminőt a Történelmi Képcsarnok festményén a ravata-

lán öcscsével együtt ábrázolt, 1648-ban elhalt Ilyésházy Gáspár tart kezében, 70 darabot találtam s az egész silány kései munkáktól eltekintve, valamennyinek díszítése más és más.

Radvánszky báró könyve alapján keszkenőknek vagy legalább ezek szolgálai utánzatainak tartom az átlag 50—60 cmnyi négyzetes alakban kiszabott vászon- vagy gyolcskendőket, amelyek főleg evangélikus templomainkban nagy számmal maradtak ránk s itt Úrasztalterítő néven szerepelnek.

A legszebb ilyenmű gyűjteménnyel a bártfai evangélikusok temploma dicsekedhetik. Ez 15 darabból áll. Mindegyik más és más. Motivumai, az öltések, valamint a színhangulatok tekintetében szintén rendkívül változatos az Úrasztalterítőknek e nagyobbára elsőrangú darabokból álló sorozata. A 29. képünkön ábrázolt Úrasztalterítő 73—78 cm.-nyi nagy, finom vászonból készült, kézi szőtt szegélye van, aranynyal s fekete selyemmel himzett sarokkítőltései és az ezekkel a kendő három szélén váltakozó virágok még a XVI. századra vallanak. Az uralkodó elem e pompás rajzú himzésen az úri nőink keze alatt virággá lett gránátalma, amely himzéseink ornamentikájában rendkívül változatos alakban szinte a XVIII. század végéig él és fejlődik.

Gránátalmákra vezethetők vissza egy másik XVI. századbeli bártfai Úrasztalterítő (30. kép) himzett főmotivumai. A himzés technikája itt merőben keleti jellegű. A színes selyemmel himzett virágbokrok „arany töltése“ egy irányban zsubrikolt, magyarán szálvonásos alapra himzett perzsa öltésekből áll. Keleti hatás jellemzi azt a bártfai terítőt is, amelynek sarokkítőltése 31. képünkön a felső sorban a harmadik helyen látható. A kék és vörös selyem, valamint aranynyal himzett virágbokorban már a tulipán és a rózsza is előfordul, amint-hogy az ugyane képen első helyen ábrázolt és perzsa öltésekkel készült

vagy régi magyar nevén kazul-himzés, a klembérki terítőn, rózsákká stilizált zöld- és aranyfonalas gránátalmáival, szintén a XVII. századra vall. A klembérki kendőt közepén későbbi, lapos öltésekkel himzett Jézus-monogramm, két szélén A. R. és S. S. monogramm s vert csipkeszegély díszíti. Ez annak a bizonyossága, hogy keszkenőből alakították át Úrasztalterítővé s a művelet mestere a XVIII. század elején a Klembérken is földbirtokos Rollyak valamelyikének a felesége lehetett.

A keleti hatás újkori himzéseinken sűrűn érvényesül, sőt a Radvánszky báró közölte lajstromokban, mint például az 1579-ben elhalt Horváth Gáspár hagyatékában, épp a keszkenőkről nem egyszer olvashatjuk, hogy török árusoktól készen vették. Középkori öltésnemek merülnek föl az eperjesi evangélikus templom Úrasztalterítőinek tiszta aranyhimzésű sarokkítőltésein. Az elsőnek főeleme (33. kép) a barokk rózsza a XVII. századra enged következtetést, aminthogy a másik lazább technikájú himzésekkel ékes Úrasztalterítő (a 124. lapon) szintén e korból való. A harmadikat (34. kép) a sarkairól lecsüngő s szinte minden rajz nélkül való, aranyfonalából vert csipkelebens tesz érdekessé.

E munkákkal rokon a berzevicei gyolcs-velum két szélén párosával díszlő aranyfonalas himzés, a 31. képen a felső sorban a második.

A XVIII. századbeli sarokkítőltések általában az előző század elemeiből összerótt, de rózsza alakjában, helyesebben egy központi virág körül koszorú képében csoportosított virágbokrokat mutatnak. Az e körbeli emlékek nagyobb számmal Kis-Szebenben, Bártfán, továbbá Dobó, Gáboltó, Hamborg, Szent-Mihály római katolikus templomaiban maradtak ránk. Sárga és fehér cérnacsipkelebens tesz érdekessé a kriványi római katolikus templom egyik Úrasztalterítőjét (31. kép).

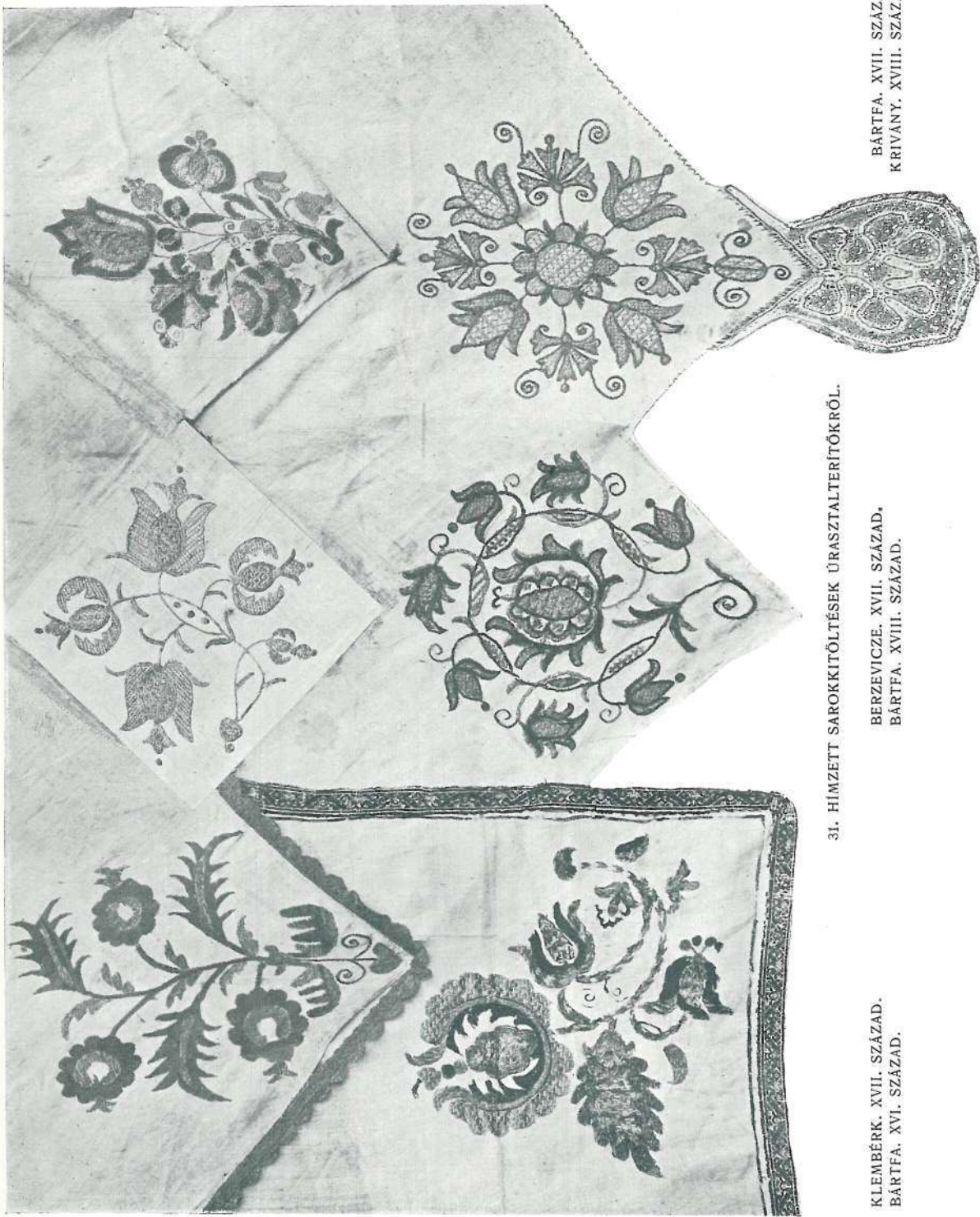
Az Úrasztalterítőkkel azonos keszkenők divatja nálunk úgy látszik a XVIII.

század második harmadában véget ér. A nép azonban tovább foglalkozik ilyen négyyszögletes kendők himzésével s ilyenmű munkái a régiak primitív, de szolgai másai (l. 35. kép). Egész sorozatot állíthatnánk össze olyan népies s nagyobbára vörös és kék selyemmel vagy pamuttal himzett sarokkitöltésekből, amelyeken a technika és izlés hanyatlását szintén a végső határig követhetjük. Semmi sem jellemzi jobban a nép maradi izlését, mint hogy az Úrasztalterítők e motivumai Sárosvármegyében, csenevész formában ugyan, de még ma is élnek. Az alsó-tarcai járás férfiviseletét szinte véges-végig ilyen himzések borítják (36. kép). Kendén himzett mellények készítésével a sekrestyés foglalkozik. Alighanem más helyeken is akad szabó, aki egy személyben egyházfi is. S így aligha lehet csodálkoznunk azon, hogy e járásban a férfiak szüregallérjának sarokhimzései, a vörös és zöld selyemmel himzett primitívebb Úrasztalterítők sarokkitöltéseinek szinte szakasztott másai.

A XVI. és XVII. századbeli Úrasztalterítők sarokkitöltéseinek motivumait kisebbítve és többé-kevésbé lazán csoportosítva XVIII. századbeli kehelytakarókon is megtaláljuk, így Harságon, Szinye-Lipóc templomának az előző fejezetben ismertetten kívül még egy másik kehelytakaróján. A legszebb ilyenmű emlék a bártfai evangélikus templom zöldselyem kehelytakarójának betétje (32. kép), amelyet négy, színes selyemmel s aranyfonállal himzett, fantasztikus, tulipánszerű virág díszít. Az Úrasztalterítők sarokkitöltéseit még sok másnemű szövetből készült tárgyak díszítésére is fölhasználták.

A kisszebeni evangélikus templomban két iskolai selyemzászló maradt ránk a mult század elejéről, sarkaiban a Mária Terézia korabeli lapos öltésű munkák modorában himzett virágbokrokkal, amelyeket — úgy látszik — egy-egy XVIII. századbeli Úrasztalterítőről fejtettek le.

Az Úrasztalterítők sarokkitöltéseinek motivumai frizekké csoportosítva rendre ismétlődnek azokon az oltárterítőkön, antipendiumokon, amelyekről nyilvánvaló, hogy lepedőkből, asztali fehérneműekből s más világi célú kendőkből alakították át. Ilyen különböző fehérnemű-himzésekből összevarrt, de az átlagon jóval felülemelkedő antipendiumokat ábrázol színes mellékletünk. Mind a kettő a gáboltói római katolikus templomból való, amelynek ilyenmű s a használatból kiküszöbölt emlékeit, számra nézve harminckettőt, Zapotoczky Mihály plébános úr gondosan összerakva s ládába zárva őrizte. Gáboltó a középkorban a keresztes vitézeké volt, az újkorban a Rákócziak birtokába került. A gáboltói templomban nem egy másnemű emlék van, amelyet a plébánián levő följegyzések szerint Zboróról, a makovici uradalom főhelyéről küldtek ide. A színes mellékletünkön ábrázolt himzések is alighanem a Rákócziak zborói kastélyából kerültek Gáboltóra. Mindkét antipendium 230 cm. hosszú és 68, illetve 80 cm. széles. Mint az első pillanatra is nyilvánvaló, mind a kettőt különböző korú és rendeltetésű darabokból varrták össze. A felsőnek gyönyörű, színes selyemmel himzett hálómunkája, magyarán recéje, eredetileg alighanem abrosz vagy asztalfutó betétje volt. Radvánszky báró szerint az abroszok és hosszúkás kendőkeszkenők színesen himzett recékkel való díszítése a XVI. és XVII. században nagyon divatos. Már Károlyi Kata 1595. évi kelengyelajstromában is találkozunk ilyen abroszokkal. Az egyiknek közepén három rendben varrott rece vonult végig. Más táblaalakú recebetétes abroszainak a motivumait is ismerjük s ezek a sas, az oroszlán, a rózsza és más virágok. Thököly Mária 1643-ban száz abroszt és ugyanannyi kendőkeszkenőt kap, ezek közül tíz-tíz a recekötéses, ugyanannyi a himzett díszítésű. A gáboltói antipendiumnak hat, illetve hét rendben „varrott” recéi a keskenyebb sávokon rózsákkal

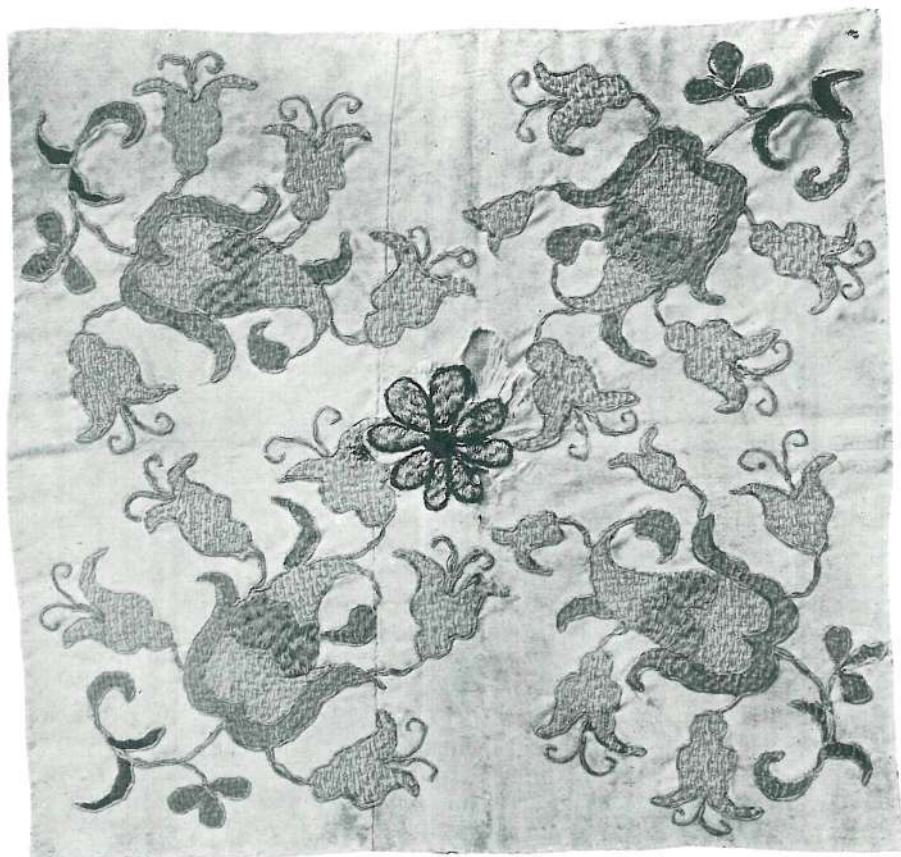
31. HÍMZETT SAROKKITÖLTÉSEK ŪRASZTALTERÍTŐKRŐL.

KLEMBÉRK. XVII. SZÁZAD.
BÁRTFA. XVI. SZÁZAD.

BERZEVICZE. XVII. SZÁZAD.
BÁRTFA. XVIII. SZÁZAD.

BÁRTFA. XVII. SZÁZAD.
KRIVÁNY. XVIII. SZÁZAD.

32. KEHELYTAKARÓ HÍMZETT BETÉTJE
BARTFÁRÓL.

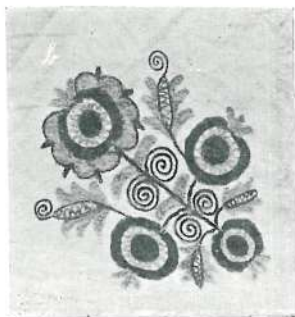
XVIII. SZÁZAD.

33-34. ARANYNYAL HÍMZETT SAROKKITÖLTÉSEK
EPERJESRŐL.

XVII. SZÁZAD.

35. NÉPIES HÍMZÉSEK ÚRASZTALTERITŐKRŐL.
KLEMBÉRK. TÓLCSEMES.

XVIII–XIX. SZÁZAD.
MIKLÓSVAGÁS.

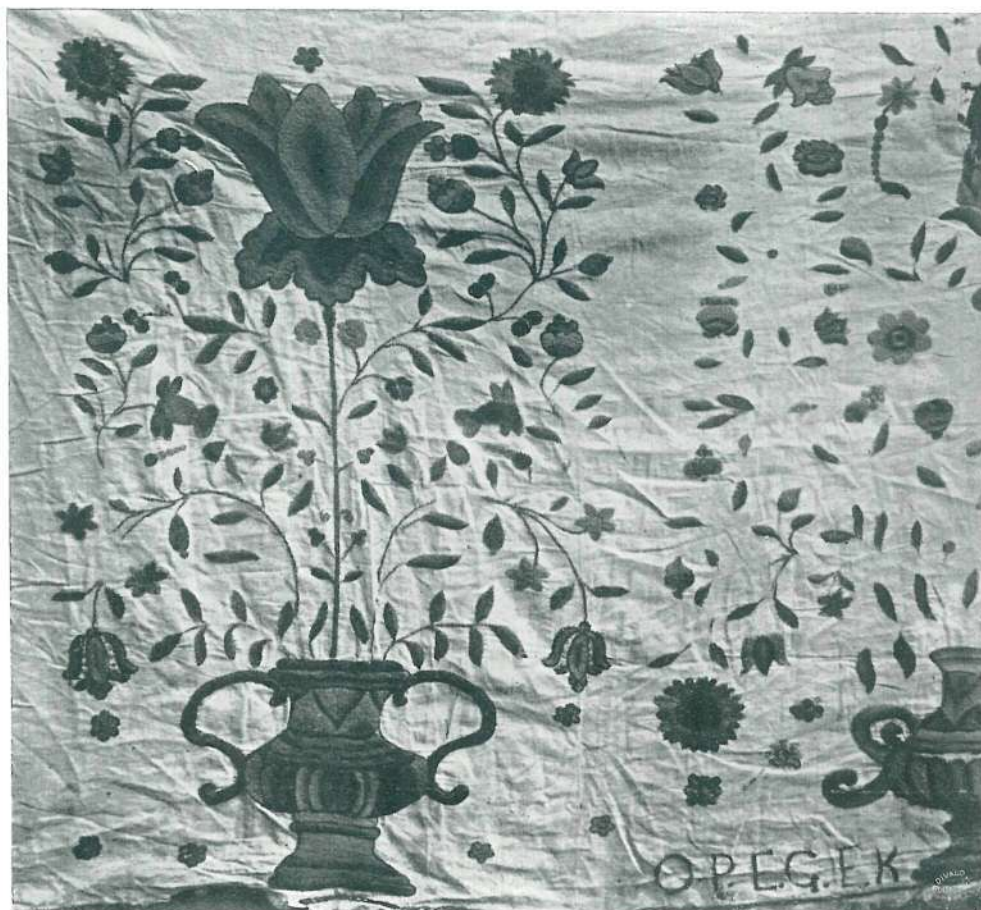
36. SZENTPÉTERI VISELET.

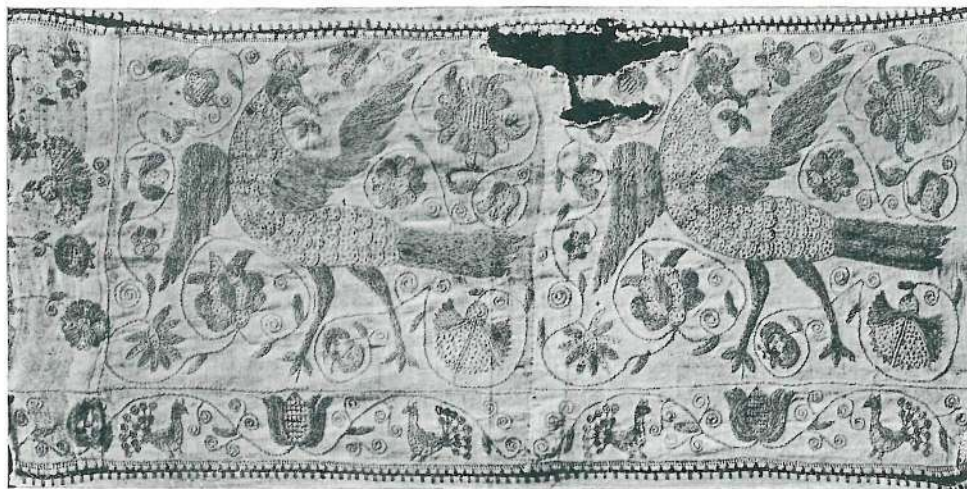
37. LEPEDŐ SZEGÉLYE.
GYAPJUHÍMZÉS ZBORÓRÓL.

XVII. SZÁZAD.

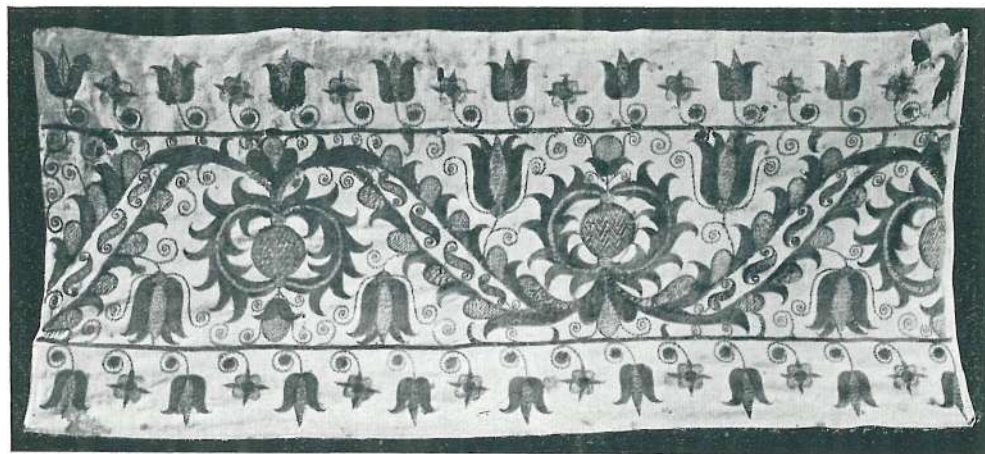
38. ANTIPENDIUM RÉSZLETE.
GYAPJUHÍMZÉS GÁBOLTÓRÓL.

XVIII. SZÁZAD.

39. KENDŐVÉG GÁBOLTÓRÓL.
VÖRÖS PAMUTHÍMZÉS.

XVIII. SZÁZAD.

40. KENDŐVÉG TARKÓRÓL.
SZEDERJES SELYEM-, ARANY- ÉS EZÜSTHÍMZÉS.

XVI–XVII. SZÁZAD.

41. ALBASZEGÉLY RÉSZLETE RASZLAVICZÁRÓL.
SÁRGA SELYEM- ÉS EZÜSTHÍMZÉS.

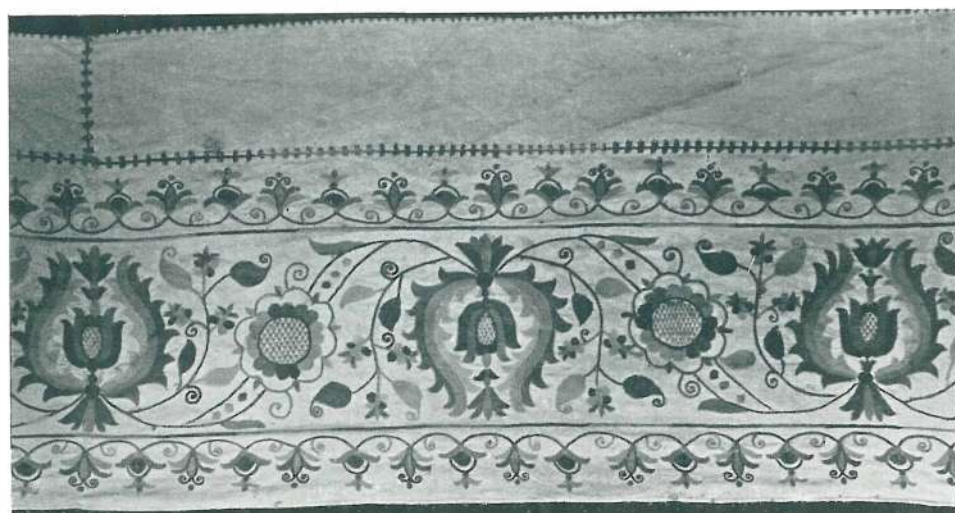
XVII. SZÁZAD.

42. OLTÁRTERÍTŐ SZEGÉLYE KOMLÓS KERESZTESRŐL.
SZÍNES SELYEM- ÉS ARANYHÍMZÉS.

XVII. SZÁZAD.

43. TERÍTŐ SZEGÉLYE SÁRPATAKRÓL.
SZÍNES SELYEMHÍMZÉS.

XVII–XVIII. SZÁZAD.

44. KENDŐ SZEGÉLYE RASZLAVICZÁRÓL.
SZÍNES SELYEMHÍMZÉS.

XVIII. SZÁZAD.

45. OLTÁRTERITŐ SZEGÉLYE PÉCHÚJFALVÁRÓL.
SZÍNES SELYEM- ÉS ARANYHÍMZÉS.

XVII—XVIII. SZÁZAD.

46. TERITŐ SZEGÉLYE PÉCHÚJFALVÁRÓL.
SZÍNES SELYEMHÍMZÉS.

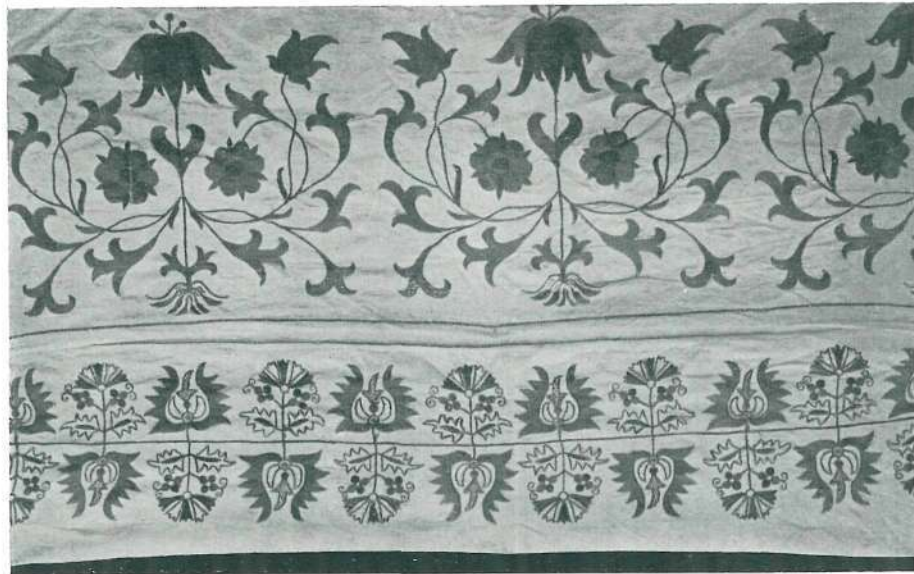
XVIII. SZÁZAD.

47. ALBA SZEGÉLYE SZENT-IMRÉRŐL.
SZÍNES SELYEMHÍMZÉS.

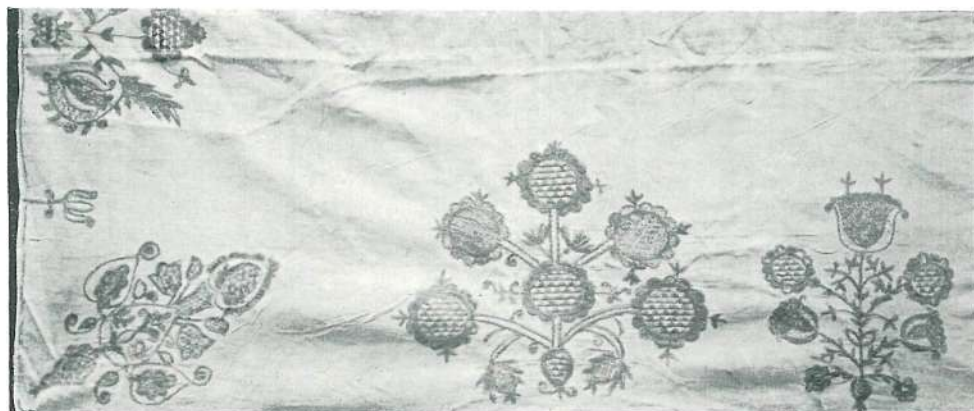
XVIII. SZÁZAD.

48. KÉT TERÍTŐ SZEGÉLYE GIRÁLTROL.
VÖRÖS SELYEMHÍMZÉSEK.

XVIII. SZÁZAD.

49. TERÍTŐ RÉSZLETE KRIVÁNYRÓL.
SÁRGA SELYEMHÍMZÉS.

XVIII. SZÁZAD.

50. KENDŐSZEGÉLY MOCSOLYARÓL.
SÁRGA SELYEMHÍMZÉS.

XVIII. SZÁZAD.

váltakozó apró madarakat ábrázolnak. A középső széles sávon tarka virágok és pillangók között három sólyom látható különböző helyzetben s egy páva meg egy galamb. Az alakok rajza nem tökéletes, a csoportosítás ugyancsak esetleges, a himzés bűbajos szín pompája azonban bőven kárpótol e fogyatkozásokért s újabkori himzéseink sorában az antipendium e része egyike a legszebb emlékeknek.

Amikor e pompás abroszetétet átalakították, a makoviciai birtok már rég nem volt a Rákócziak kezén. Rákóczi Julia révén ez Aspremont grófok birtokába került, akiktől a Makovicát az Erdődyek, Gáboltót a XVIII. században a Kolovráthok örökölték. Ez utóbbi család női tagjai, a plébánián levő följegyzések szerint, nagyban buzgólkodtak a gáboltói templomnak himzésekkel való fölszerelésén s nyilván ők alakították át a színes mellékletünkön látható két himzést is XVII. századbeli profán fehérnemű díszítésekből antipendiummá. A selyemmel himzett hálómunkát selyemmel átszőtt vászonszalagokkal szegték be s egy selyemmel himzett asztalterület két csonka darabjával s fehér cérnacsipke-betéttel toldották meg. A másik antipendiumot nyilván három különböző lepedővégből varrták össze. A két részre szabdalts két oldalt fölvarrt lepedővég színes pamuttal himzett XVIII. századbeli kezdetleges munka. A középső két sávon lenn pompás XVII. századbeli selyemhimzést látunk, fantasztikus levélkítményekké átalakított hatalmas gránátalma motívumokkal, amelyek ölében, szárukon apró virágokkal élénkített szegfűk nyílnak.

A felső sáv legpompásabb gyapjúhímzéseink egyike s igen szép renaissance ízlésű elrendezésben lombok közé szőtt tulipánokat és rózsákat ábrázol. A színes gyapjúval való himzés Sáros vármegyében hajdan nem kevésbé volt általános, mint a selyemhimzés. Zborón a gáboltóihoz hasonló gyapjúhímzéssel díszített lepedő maradt ránk, amelyet egy ottani

parasztasszonytól Konrády Lajos tábori lelkész Kassán vásárolt meg. Ennek himzett szegélyét (37. kép) Chyzer Kornél mutatta be először bártfafürdői emlékkönyvében. Antipendiummá átalakított párját Felső-Szvidnik görög-katolikus templomában találtam meg. A felsorolt emlékeken kívül pusztán két ép gyapjúhímzés került szemem elé. Az egyik a kriványi templom különböző darabokból összevarrt oltárterítőjét díszíti s formás szegfűfrizt ábrázol (l. 111. lap). A másik ismét Gáboltón maradt ránk s alighanem a régibb leltárakban sűrűn említett „olasz korsós varrás“-oknak egyik XVIII. századbeli változata. Ez valamelyik Kolovráth kisasszonyt vallja mesterének. A 200 centiméter hosszú és 80 cm. széles vászon antipendiumot három díszedényből kihajtó, szárán ágas-bogas virágos lombokkal ékes, bágyadt színű, sárgás, kék és piros gyapjúfonállal himzett tulipán díszíti (38. kép). A középső díszedénynek két felén ez a himzett felirat van: O. P. E. G. E. K. — Anno 1745. Megfejtve: Obtulit Pro Ecclesia Gaboltovensi E(lisabetha?) Kolovráth. — Anno 1745. A gyapjúhímzéseknek múzeumokban a moly ugyancsak rettegett ellensége. Sáros vármegyében tömérdek olyan gyapjúhímzést is láttam, amelynek díszítő elemeit a gyakori mosás annyira kilugozta, hogy teljességgel felismerhetetlenek s csak néhány szőrszál vall arra, hogy a vászondarab színpompás gyapjúhímzésnek romja. A gáboltói templomban több ilyen kikopott himzésű oltárkendő és egy Úrasztalterítő is van. Igen érdekes az itteni himzések sorozatában egy oltárkendő végéhez varrt, 75 cm. széles vörös pamuthímzés is (39. kép), mely a XVIII. század elején nyilván a színes mellékletünkön ábrázolt selyemhímzésű rece hatása alatt készült és virágos arabeszek között két koronás galambot ábrázol falevéllal csőrében.

A nagyobbára lepedővégekből összevarrt antipendiumokon és oltárterítőkön kívül, egész sor olyan oltárkendőt talál-

tam, mely keskeny, hosszúkás alakjával a régi leltárainkban leírt kendőkeszkenőkre, vagyis modern magyarsággal asztalfutókra emlékeztet, de amelyhez hasonló szabású kendő a sárosvármegyei női népviseletnek még ma is elmaradhatatlan kiegészítő rész. Ez oltárkendők átlag 180 cm. hosszú és 60—70 cm. széles, köröskörül egyszerűen szegett vászondarabok, amelyek keskenyebb széléhez egy-egy átlag 30 cm. széles himzett vagy zsubrikolt szegélyt varrtak. Ez utóbbihoz rendszeresen még egy keskenyebb csipkeszegély is fűződik. Sok templomban az ilyen oltárkendőknek csupán szegélye maradt ránk, amelynek motívumaival egyébként az albát: a miseruha ez ingalakú kiegészítő részét is szokás volt díszíteni. A legszebb ilyen himzett kendővéget Tarkón találtam. (40. kép). Az évtizedek óta gondozatlanul heverő, penész és piszok lepte 30—70 cm.-nyi vászon rongyról már akkor is sejtettem, hogy értékes darab, de csak amire benzinben kimosattam lett nyilvánvaló, hogy Sáros vármegye legszebb ilyenemű emléke s alighanem még a XVI. századból való. A szederjes, kékes ibolyaszínű selyemmel, legfinomabb arany és ezüst fonállal himzett, hüvelyes indákkal egymáshoz fűzött gránátalmák magvának aranyöltése sűrűn egymás mellé helyezett és sárga selyemmel csipkézett vonalban letűzött, párhuzamos aranyfonalakból áll. A hüvelyes indák két oldalán, az egy-egy lapos öltésű selyemmel himzett levéllel váltakozó gumók himzése fölvaltva recésen letűzött ezüst és csipkézett vonalakban letűzött arany fonál. A gránátalmák mellett két oldalt kihajtó tulipánok vagy liliomok, és a friz liliomokból s apró rózsákból összerótt két keskenyebb szegélyének rajza, a főmotívumhoz hasonlóan, szintén rendkívül gondos munka. S vagy biztos kezű képíró rajza nyomán készült a himzés vagy hivatásos himvarró munkája. Igen szép egy hasonló kendőszegély, amely a raszlavicai templomban maradt ránk s amelynek motívumai egy itteni alba

alján ismétlődnek. A 41. képen az albasárga selyemmel és arany fonállal himzett díszítéséből mutatok be egy részletet, melynek szintén gránátalmákra visszavezethető s egymás mellett sorakozó XVII. századbeli főelemei, félholdalakú karélyos levelek és szegfüvirágok között, egy-egy tulipánt ábrázolnak. Egész sorozat hasonló motívumokból ugyanily módon elrendezett himzés maradt ránk sárosvármegyei oltárkendőkön, oltárterítőkön és antependiumokon, mely utóbbiak egy része ismét arra vall, hogy asztalkerületekből vagy lepedőszegélyekből alakították át. Színhatásait és arányait tekintve a legszebb oltárterítő, mely úgy látszik már eredetileg is e célra készült, a komlóskeresztesi evangélikus templom ki-selejtezett oltárterítője, amelynek 30 cm. széles himzett szegélyéből a 42. képen látható egy kicsiny részlet. A három szélén ilyen himzéssel és tenyéryni széles finom vert csipkével díszített oltárterítő harmadfél méter hosszú s 114 cm. széles; himzése vörös, szürkés-kék és arany fonálból készült. Komlós-Keresztes a Fejérváryak családi fészke, akik a keresztes vitézek ez egykori birtokát 1570-ben nyerték el. A terítőt, amelyen kívül még néhány érdekes régi himzés is van itt, a XVII. század második felében a Fejérváry család valamelyik leánya vagy asszonya himezhette. A komlóskeresztesi Fejérváry családból származott Fejérváry Gábor, Pulszky Ferenc nagybátyja, a leghiresebb magyar gyűjtők egyike, valamint Báró Fejérváry Géza miniszter is.

Már a XVIII. század felé vezet a sárpataki római katolikus templom himzett szegélye (43. kép), amely valamikor lepedőt díszített s amelynek indáit barokk rózsák szakítják meg. Ez utóbbi himzés, valamint a 44. képen látható raszlavicai kendővég himzésének rajza helyesebb, mint a komlóskeresztesié, színezése azonban már kissé unalmas.

A XVIII. századbeli terítőszegélyek himzésein az egykorú Úrasztalterítők

sarokkitöltései sorakoznak minden átmenet nélkül egymás mellett, mint az arannyal, zöld és sárga selyemmel himzett péchujfalusi példán (45. kép).

A rihvaldi kazula himzéseivel rokon stílusú egy másik ugyanitt levő oltárterítő bokorvirágai (46. kép). Koszorúalakban csoportosított szegfűvirágokból álló sarokkitöltések sora díszíti a szentimrei alba alját (47. kép).

Egy girálts terítő (48. kép) bokorvirágait és keskenyebb szegélyét az teszi érdekessé, hogy vörös selyemmel himzett motívumai a vászon színén és fonákján egyformák. Egész népies izűek a kriványi oltárterítő (49. kép) sárga selyemmel himzett rózsabokrétái, valamint a mocsolyai terítő kedves hatású sárgavörös himzései (50. kép), amelyek főeleme valami bazsarózsaszerű, felső részén gerezdes virág az 51. képünkön látható sárga-kék selyemmel himzett raszlavicai kendő végén, fejlettebb alakban ismétlődik. A gránátalmát és rózsát egész népies alakjában a hanusfalvi római katolikus templom oltárkendőjének vert csipkével megtoldott, zöldeskék selyemmel himzett szegélye mutatja (52. kép). A következő képen ábrázolt vörös pamuttal himzett s az előbbivel azonos nagyságú, csak kisebbre fotografált kendővég egy aranypataki asszonytól vásárolt kendőről való. Ezt a kendőt tót nyelven partek, a 60 éves asszony nagyanyja viselte. A partek, mely a fönnebbieken ösmertetett oltárkendőkkel azonos nagyságú és alakú is, ma csupán vörös-fehér sávokkal tarkított s minden egyéb dísz híján szükkölködő házi szőttes, amelyet a sárosi nép asszonyai és lányai szépen összerakva hónuk alá dugnak, valahányszor ünneplő ruhában hazulról eltávoznak. Esküvőjük napján a parteket a sárosvármegyei nők jobb vállukon átvetve és bal hónaljuk alatt összekötve viselik. Hajdan bizonyára felső karjaik köré kanyarítva s mellükön keresztbe vetve ünneplő ruhájuk fölött állandóan viselték, mint a szepesvármegyei Magura kör-

nyékén lakó tót nép asszonyai, akik hasonló szabású, de sávosan fehér csillagokkal himzett csalánszövetet viselnek vasárnaponként. Ezt újabban a csehországi gyárak csipkefüggönynek való Bobbinet-kelméik terjesztésével szorítják ki, amelyeket azonban erősen keményítve a Szepesség fönt mondott vidékén a parasztasszonyok nem kisebb méltósággal hordanak, mint az oltáriszentséget vivő pap a vállalai köré hasonló módon általvetett velumot. A magurabeli tótok ezt a kendőt Reintuchnak nevezik, ami annak a jele, hogy a szepességi németektől vették át, akik kulturális téren a magyarokkal mindig egy úton haladtak. Mik lehettek e ruhadarabokkal azonos szabású oltárkendőink régen, arról feljebb már megkockáztattam egy föltevést. Valószínű, hogy a szepességi Reintuch is kendő-keszkenő volt hajdanában s nevét is onnan nyerte, hogy az abrosztisztaságának megóvására szolgált. Hogy a nép naiv ízlése mi mindent kebelez be ruhatárába, ennek épp a mai Reintuch is érdekes példája, amelyről úgy pár emberöltő múlva alig fogja valaki elhinni, hogy gyártói voltaképpen ablakfüggönynek készítették. Bármint volt is, a himzett és zsubrikolt kendők divatja, általában a női ruha himzett díszítése a jobbágyság eltörlésétől, 1848-tól kezdve a sárosvármegyei nép körében apránként megszűnik, jeléül annak, hogy tótjaink itt csak addig foglalkoztak mindenfelé művészi kézimunkákkal, amíg erre őket magyar földesuraik rászorították.

Hátra van még, hogy himzéseinknek egy XIX. század elején divatos csoportjáról szóljak. Ez 70—70 cm.-nyi négyzetes patyolatkendőkből áll, amelyeket két egymásmelletti szélükön arany csipke és franciás, rokokó ízlésű, természeteszerű virágokból összerótt, tarka selyemmel és arannyal himzett szegély díszít. Ilyen fejrevaló patyolatkendőt Kis-Szeben, Ófalu és Bártfa evangélikus templomaiban találtam. A 125. lapon látható szegély egy bártfai kék színű patyolatkendőről való.